

Що е класическа древност и защо ни е класическото образование

Думата „древност“ звучи така, сякаш става дума за нещо, което не се отнася до нас. Сякаш се отнася до време, в което може и да е имало хора, но те са живели много по-лошо и дори по-малко от нас; и техният живот е бил като че някак „нереален“.

Такова впрочем може да бъде и отношението към цели общества и огромен брой днешни, съвременни хора, чийто живот също така да се смята за някак „неважен“. Живот, който бива представян за до такава степен различен от нашия, че да се стига до съмнение дали той изобщо трябва да бъде наричан така.

Разказват, че когато Юлий Цезар минавал край някакви военнопленници, един от тях го помолил да нареди да го убият: защото предпочитал да бъде мъртъв. А Цезар му отвърнал: „А ти защо мислиш, че си жив?“

...

Древността е източник на легенди и дава материал за произведения на литературата и изящните изкуства. Освен това тя е предмет за изучаване в университетите; публикуват се книги за нея, правят се и филми.

Но и при това тя пак си остава някак извън реалността; и прилича на онова, което европеецът много векове наред си е представял, когато е мислил за „Ориента“. Според тази представа и там има хора, но повечето от тях живеят незавидно; а от друга страна, съществува едно малцинство от богати и овластени, които тънат в разкош и вкусват всякакви удоволствия... но пък те са тирани.

Такава е донякъде и представата за древността - имам предвид европейската древност, тоест античността.

Но наред с това, когато говорим за нея, ние не казваме само „древност“, но и „класическа древност“. Така се казва, че тя е не само стара и отминала, но и - образцова. Образцова обаче за какво?

Най-напред, за литературата. Наистина, за европееца е трудно да четете източна литература: дори на най-образованите се налага да я четат в превод; а и тези преводи обикновено са единични, защото няма традиция във възприемането на определени текстове. Дори те да са прочути – като Корана или „Хиляда и една нощ“ – тяхното съдържание не навлиза в неговото съзнание.

Докато, напротив, античните текстове са били винаги познати и цитирани в Европа – главно художествените, историческите и философските. Те са били пример за изящество и мъдрост, които при това не са ни чужди, но винаги – значи от хилядолетия - са ни съпътствали.

Така че класиката дава образци за поезия, проза и философия. Освен това тя е източник на исторически примери. Тя съобщава за хора, които са били подобни нас в много отношения, освен в едно – че не са били християни.

И също – имали са роби. Това е съществена разлика, защото тя се отразява на схващането за човека.

Измежду историческите примери, като оставим настрана биографичните, стои изграждането и успехът на Римската държава – все още най-дълголетната от всички държави, които са възниквали някъде в Европа. И не е чудно, че много след

античността европейците продължават да се обръщат към римския пример и ту опитват да възкресят тази държава (както в западна Европа в началото на IX в.), ту да я преместят на друго място, както прави император Константин, създавайки Константинопол; ту да заявят, че следват примера ѝ, както става в царска и императорска Русия.

Освен това в модерно време се размишлява и за демокрацията, и за личната и религиозна свобода в древна Гърция. Но това винаги е пораждало спорове, тъй като пълноправните граждани там са били твърде малко.

Колкото до свободата на нравите и съвестта, тя е съществувала повече в заявленията на някои атински политици и в някои произведения на ранните лирици и Платон; а по-късно в книгите на някои високообразовани техни почитатели като Катул, Овидий, Петроний, Лукиан и Апулей.

При всичките си постижения и авторитет класическата древност отдавна се смята за нещо „преодоляно“. Затова във въображението на повечето хора тя лесно се свързва с разни архитектурни развалини. Впрочем това е и част от европейската музейна естетика: античните паметници не се унищожават безследно, но и не се възстановяват изцяло – това се смята за безвкусно; а вместо това изкусно се поддържат в състояние на порутеност. Като се има предвид какви грижи се полагат за известните археологически обекти, става ясно, че това вече не е истинска, а изобразена порутеност.

Но точно това иска да види туристът: защото такава е идеята за античност, която му е предадена.

Причината за това – античността да си мисли за нещо безвъзвратно отминало – е първо в конфликта между римските власти и християнската църква. Християнството и античността отдавна се смятат за несъвместими; и затова, когато първо Галерий през 311-та в Сердика и после Константин и Лициний през 313-та в Милано прекратяват с указ гоненията, това стават дати, които често биват сочени като „край на античността“, макар че езически храмове, празници и образование са съществували в Империята още поне 200 години след това.

Така че античността изглежда древна, защото се мисли, като нещо „отвъд“ християнството. Но тя е древна и за постхристиянския свят – примерно, този на държавния социализъм.

Причината е, че важен елемент в идеологията на държавния социализъм (комунизма) беше идеята за прогреса във времето; а античността се сочеше като нещо, останало далеч назад във времето и следователно изостанало; и това допринасяше за представата за нея като за време, когато животът е бил незавиден и следователно безинтересен.

Освен това модерното (постхристиянско) общество се стреми към ограничаване на класическото образование (това, което напомня на хората за античността) и по друга причина: защото двата езика, наречени „древни“ са не само езици на античността, но също така и на християнството. Класически образованият човек неизбежно влиза във връзка с християнството, тъй като знаенето на езиците му дава пряк достъп до най-влиятелните християнски книги, както и до древното богослужение.

Също: знаенето на тези езици, съсредоточаването върху тях и използването им като път към високата образованост затруднява разпространението (и, също така господството) на някои модерни езици, които се ползват от новите империи – имам

предвид примерно империите на XX в., каквито бяха англо-американската и съветската. А те водеха борба за надмощие в Европа и поради това беше естествено да въвеждат своите езици като основни за образованието.

Античността обаче не винаги е изглеждала като пречка пред модерните политически и идеолого-образователни проекти. Тя е нехристиянска и общоевропейска (поради това, че нейната култура се е оказала култура на Римската империя).

Ето защо всеки проект за „обединение на Европа“ – било на военно-политическа, било дори на религиозна основа – много често е търсел обосновка и в античността. Тогава тя е била обявявана за „наше общо наследство“ - във връзка с твърдението, че „Европа е общ дом за всички нас“.

...

Защо е добре античността да бъде изучавана; или, иначе казано, каква е ползата от класическото образование?

Едно от основанията да се говори за такава полза, което аз много харесвам, е „безкористността“ на тези занимания. Наистина, няма никаква очевидна практическа полза от това да се учи старогръцки въз основа на древните автори; или пък латински.

Ако това все пак се предлага, то бива съпроводено от внушението, че знанието е полезно само за себе си, защото усъвършенства човешката душа: с придобиването му възникват интелектуални и дори нравствени добродетели.

Примерно: древните езици не са родни на никого. Следователно преподавателят ги владее не случайно (защото така са говорили у дома му) и не от какъв да е опит, а точно в резултат на съзнателно усилие. Това значи, че при заниманието с древните езици всички са равни и никой няма предимство заради това, че е роден на такова място или в такова семейство. Това внушава на занимаващите се, че знанието е нещо, което се придобива с усилие и лична дарба, а не е просто „наследствено“, нито привилегия на едно или друго общество.

Освен това: когато се работи с древни текстове и се превежда, тогава преводите - поне в началото, когато се пристъпва към езиците – са или верни, или погрешни. Няма неопределеност. И това „или-или“ възпитава у занимаващите се уважение към истината; защото става ясно, че нещата в науката, дори тя да е хуманитарна, не са въпрос на „лично мнение“, а са такива или други въз основа на истината: или истинни, или неистинни.

И те са такива не само за обучаемите, но и за преподавателя. Поради това обучаемите се съгласяват с преподавателя си не защото той е авторитет, а защото е способен да докаже истинността на твърденията си. Този вид обучение съдейства за отглеждането на независими умове, което значи – на свободололюбиви личности.

Но, разбира се, класическото образование – това не са само езици. Чрез него, както се каза, се добива съзнание за история – и то дълга, защото историята на нито една от днешните държави не достига до античността.

Това съзнание включва усещането за преходност на земната власт и прави хората вътрешно независими от нея; те знаят, че тя ще е временна. В тази връзка Оруел отбелязва в известната си книга, че всеки, който желае пълна власт, ще трябва да проведе битка за миналото – тоест, да си присвои историческото знание, да го монополизира. (А също и за езика – да го промени, стандартизира и „усмири“).

...

Такава е ползата от класическото знание за всички хора, които са наследници на християнска Европа. А каква е тя у нас? Какво още има, извън това?

Случвало ми се е да казвам, че България е антикласическа страна; но не винаги става ясно какво твърдя и хората често взимат това просто като шега. Но го казвам сериозно и имам предвид следното.

Римската империя се разделя на Западна и Източна при наследниците на император Теодосий I – това са Хонорий и Аркадий. Тя продължава да бъде църковно единна още няколко века, като единството е разтърсвано от несъгласия по догматически въпроси (заради които се свикват вселенските събори), а също и административни. Един голям административен въпрос е християнизирването на България.

Както е известно, българските царе избират общение с Константинопол. Във връзка с това избухва силно несъгласие между римския и константинополския престол. По-нататък напрежението само се усилва, за да се стигне до средата на XI в., когато всяко общение между двете църкви се прекратява. Така Западът остава просто римски (и латиноезичен); а Изтокът, ако ситуацията беше подобна, би бил цариградски и гръкоезичен. Но той не е.

Първата причина за това е многовековната равна тежест на старите патриаршии – наред с цариградската това са иерусалимската, александрийската и антиохийската.

Но освен този еклесиастичен (на църквите) плурализъм се появява и езиковият – възниква богослужебният славянски език, който днес е най-разпространеният от езиците на православие.

Заслугата за това е на България. Тя именно - чрез езика и борбата за независимост на църквата си - създава условия за онова, което наричаме съборност на православие; а то от своя страна става основа на църковната и духовна свобода, каквато имат православните народи. Може да се каже, че тази съборност е причина и за самото съществуване на тези народи.

Но за да се узнае това, е нужно да се говори за историята на класическите езици и словесност: така че да се разбере колко огромно е било влиянието на гръцкия език на Изток и как той е имал всички шансове да бъде това, което е станал латинският на Запад – но не е станал.

Това е факт с огромна историческа важност, защото се отнася, както казахме, до основите на духовната ни свобода и усещането ни за единство и равенство на хората.